

TÖRTÉNELEM

Demeter Lajos – Süli Attila

FORRÁSOK HÁROMSZÉK HADIIPARÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ (1848–1849)

1848 novemberében Erdélyben egyetlen törvényhatóság nem került ellenséges megszállás alá a semlegesnek maradó Csíkszékét leszámítva, és pedig Háromszék. A szék önvédelmét a polgári és katonai vezetők a helyi és az oda menekült önkéntes alakulatok (12. honvédszászlóalj, 15. Mátyás huszárezred egységei) segítségével szervezték meg. Szinte a semmiből teremtették meg az ágyúgyártást és a hadiipar többi ágazatát. Mivel Háromszékot vagy a határ, vagy ellenséges területek övezték, az önvédelmi háborúhoz szükséges erőforrásokat helyben kellett biztosítani. A szervezés kiemelkedő irányítói voltak Berde Mózes kormánybiztos, a társadalmi egységfront létrehozója, illetve Gábor Áron, az önálló székely tüzérség megteremtője. Emellett fontos szerepet játszott Gál Dániel, az ún. kiskomité vezetője és Gál Sándor őrnagy, 1849 januárjától pedig a Berdet váltó Németh László kormánybiztos. Az ellenállás annyira sikeres volt, hogy a császári hadvezetés decemberben kénytelen volt újabb erőket elvonni Erdély más területeiről, ami megteremtette az erőfölényt Bem sikeres ellentámadásához. A szék erőforrásai azonban december végére kiapadtak, így egyezkedni kezdtek br. Anton Puchner altábornagy erdélyi főhadparacsnökkel, amelynek eredményeképpen január 2-án fegyverszüneti szerződést kötöttek Árapatakon, azonban a József Bem vezérőrnagy vezette sikeres magyar ellentámadás hatására a január 15-én, Kézdimartonfalván tartott gyűlésen a szék vezetői felmondták az árapataki szerződést, és a határozatokat január 24-én lovas futárok vitték a településekre, elrendelve a fegyveres erő ismételt táborba szállását.

Az önvédelmi harc szervezésében – Németh László 1888-ban megjelent cikke szerint – Kézdivásárhely és Sepsiszentgyörgy járt az élen, az előbbi valóságos arzenállá változott. De nem feledkezünk meg az egykori kormánybiztos az egyszerű lakosok önfeláldozásáról és felajánlásairól sem. A kovács és

szíjgyártó munkákat az iparosok ingyen végezték, a salétrom tartalmú földeket a lakosok begyűjtötték, ugyanígy az ónedényeket. Sepsiszentgyörgy hölgyei töltényeket készítettek, de szinte minden polgár hozzájárult valamivel a szék védelméhez (ruha, élelem, pénz). Január végére Németh László mintegy 10 000 főt mozgósított, igaz, többségük fegyvertelen volt. A háromszékiek buzgalmáról Németh László a naplójában a későbbiek folyamán így nyilatkozott: „Oh e nagy nép önfeláldozása és áldozatkészsége előtt le kell borulni az utókor gyermekének!”¹

A fegyvergyártás „lelke” Kézdivásárhely, a 15. (2. székely) határőrezred központja volt. Erről Németh László a Beöthy Ödön teljhatalmú biztoshoz január 23-án írt levelében így számolt be: „Mindezek között Kézdivásárhely az, mely mind anyagi, mind szellemi tekintetben legtöbb erélyességet fejtett ki, ágyúk, lőpor, gyutacs itt gyártatnak”. A február 22-én Csány László országos teljhatalmú biztoshoz írt jelentésében pedig e sorokat olvashatjuk: „A lőport, gyutacsot s ágyúkat Kézdivásárhelyen lelkesen gyártják, a lőport Szacsvai², a gyutacsot Gábriányi³ és ifjabb Jancsó József gyógyszerészek. És az ágyúkat a lelkes Gábor Áron⁴ tüzér főhadnagy s ifjabb Túróczi Mózes⁵ készítik. Gábor Áron azon felül, hogy éj és nappalát fáradhatatlan munka közt tölti, most a napokba 400 egynéhány váltó forintot tett le a haza oltárára. E páratlan hazafi, kinek Háromszék mindent köszönhet, a főhadnagyságnál sokkalta többet érdemel”. Pedig a munka nem volt veszélytelen, mivel „Február 5-én Kézdivásárhelyen a töltést készítő házban egy szerencsétlenség történt, östve későig 22 nevelőintézetbeli gyermek gyártotta a töltést, s egyiknek csintalansága mián föllobbant a por, s mintegy 3700 kész töltés lett semmivé. S még azonkívül egynéhány font por. Ez mind semmi lett, hanem a szegény gyermekek közül kettő másnap meghol. Négy még terhes beteg, de nem halálos, a többi ki meggyógyult, ki igen kevés bajt szenved. A golyóbisok nem mentek

¹ Háromszék önvédelmi harcáról összefoglalóan l. EGYED Ákos 2008; NAGY Sándor 1896; NÉMETH László 1888.

² Szacsvai János, a kézdivásárhelyi lőpormalom vezetője. (BONA Gábor 1999, III, 220.)

³ Gábriányi József gyógyszerész, a kézdivásárhelyi gyutacsgyártás kidolgozója.

⁴ BONA Gábor 2000, 348–349.

⁵ BONA Gábor 2009, II, 483.

kárba, de a szoba ablakait rámástól kihányta, és a staturát⁶ is meghasogatta”.⁷

A fegyver- és lőszergyártás mellett legalább ennyire fontos volt az élelmezés, a ruházati és a gyógyszerellátás megszervezése. Az élelmezés fő koordinátora Demeter József képviselő volt, akit a törvényhatóság gyűlése főélelmezési biztosnak választott. Munkáját az egyes településeken és járásokban működő biztosok segítették. A táborozó csapatok ellátására élelmező raktárak, sütödék, kórházak szolgáltak. Sepsiszentgyörgyön például két sütödét, ruharaktárt és kórházat állítottak fel. Az élelmet, ruhát és gyógyszert vagy önkéntes felajánlások révén, vagy vásárlások útján biztosították. Élelemraktár szinte minden településen létezett. E gigászi munkának kívánunk emléket állítani az alábbi, eddig még meg nem jelent kútfők közlésével.

A források közül az első az Unitárius Egyház Levéltárából, Berde Mózes hagyatékából származik. Az első magyar népképviselői országgyűlésre képviselővé választott Berdét 1848. szeptember 23-án

kormánybiztosnak nevezte ki gr. Batthyány Lajos ügyvezető miniszterelnök a haderőszerzés elősegítése érdekében. A miniszterelnök által kinevezett biztosok október 2-án gr. Mikó Imre elnöklése mellett tanácskozást tartottak Kolozsváron, ahol döntöttek arról, hogy Berde Háromszékben fog működni, illetve meghatározták a szervezés alapelveit. A rendeletet Berde az október 7-én tartott gyűlésen olvasta fel a törvényhatóság rendjei számára, lényegében azt az időpontot tekinthetjük a háromszéki haderőszerzés kezdetének. A 21. számú forrásunk, amelynek lelőhelye az erdélyi teljhatalmú biztosok iratanyagát tartalmazó „Csány-levéltár”, az ágyúgyártás nyersanyagbázisának számító Erdővidék helyzetét vázolja fel 1849. márciusában, utalva a nehézségekre és a háború okozta pusztításokra. A többi kútfőnk kivétel nélkül a sepsiszentgyörgyi állami levéltár anyagát képezi, származási helye a Székely Nemzeti Múzeum. Találunk forrást az élelem-, ruházat-, gyógyszer- és fegyverzeti anyagellátásra egyaránt.⁸

Források

1.

Gr. Mikó Imre helyettes főkormányzó rendelete Berde Mózes kormánybiztoshoz
Kolozsvár, 1848. október 2.

Kormánybiztos és háromszéki képviselő Berde Mózes úrnak Kolosvárt, october 2°. 1848.

A haza mostani vész teljes állapotában szükséges fegyveres erő kiállítására miniszterelnök gr. Batthyány Lajos úr által kinevezett kormánybiztosokat tanácskozmányba összehívván, úgy találtuk, miként ön ezen biztosok egyike Háromszékben, Miklósvár fiúszékben, Kézdivásárhelyt, Sepsiszentgyörgyön, Illyefalván, Berecken működhetik legnagyobb sikerrel, melynél fogva hivatalosan felkérem önt, igyekezék az említett helyekre kiszállni, egyfelől minden reakciónárius törekvést, unió elleni mozgalmat, kormányzás elleni bujtogatást és népcsábítást lehető legcélarányosabb módon meggátolni és ártalmatlanokká tenni, s másfelől a szükségelt katonaságnak minél előbbi összevgyűjtését a hatóságoknál mozdítva elő, mely cél elérésére utasításul közlöm azon pontokat, melyekben a fennemlített tanácskozmány megállapodott:

1° A már folyamatban lévő toborzást kell megfeszített igyekezettel mind addig folytatni, míg a már alakult csapatokkal együtt a Királyhágón inneni törvényhatóságokból 4000 honvéd fog kiállani. Ezen toborzás már rendeltetve levén, annak kezelésébe a kormánybiztosok bele elegendése csak zavart okozhatna, – melynél fogva azok csak buzdítás által hassanak, annak minél jobb módbali sikerésítésére. –

2° Az önkéntesekből oly csapatokat kell alakítani, melyek míg a mostani vész teljes idők tartanak, rendes honvédeknek tekintethessenek, – hogy ezek minél előbb célszerűen használ-

hatatsanak, ha kell őket alakulásukkor mindjárt lakhelyeikből mozdítani, és zászlóaljba egyesítve gyakoroltatni. – Ezen csapatokba mind a tisztek, mind a közlegények annyi zsoldot fognak húzni, mint az önkéntesek.

Ezeket kívül a kormánybiztosok a nemzetőrséget rendezzék és állítsák fel.

3° Az önkéntes csapatokban a közlegények ruhája igen egyszerű leend, fejér harisnyából, bornyúbőr csizmából, házi czondra posztó ujjasból, zekéből és csákóból álland, a tehetősebbek felszólítandók, hogy bár zekével magok lássák el magokat.

4° Ezen önkéntes csapatokhoz tiszteket ajánlanak a királyi biztoshoz a kormánybiztosok, altiszteket magok neveznek ki.

5° A székely katona törvényhatóságokban az alakítandó nemzetőr sereg a határőrzésben részt veend.

6° Azon kell igyekezni, hogy a meglévő ezredek szét ne oszlojanak, most erő szaporításra levén minden áron szükség, ily tetemes erő vesztés kipótthatatlan kár volna; – azon esetben mindazonáltal, ha egy ily felosztást meggátolni sehogy se lehetne, igyekezni kell átalakítani azokat oly honvédszászlóaljjá, amelyenkről a 2^{ik} pont alatt van szó. –

Az előleges kivetést minél előbb elvárván, a szükséges pénzt mihelyt kezemhez jő, Önnek kezéhez fogom szolgáltatni, a fegyverek és egyéb készülétek leérkezéséről pedig mihelyt az megtörténend, önt tudósítani fogom, hogy az illető mennyiség átvételéről és elviteléről intézkedhessék. – Azon 5000 fegyverből, melyet közelebből várunk, Háromszék és Miklósvár fiúszék számára 1000 fegyvert határozott a bizottmány.

Egyedül erélyes fellépés és ernyevetlen buzgalom az, mi sikert szerezhet törekvéseinek, melynél fogva a haza nevében szólítom fel Önt, fordítsa minden erejét eszközésére annak, mit

⁶ Házszerkezet.

⁷ HL, *Csány-lt.*, 42/849, *Németh László levele Beöthy Ödönhöz*, Sepsiszentgyörgy, 1849. január 23.; HL, *Csány-lt.*, 485/849, *Németh László jelentése Csány Lászlónak*, Sepsiszentgyörgy, 1849. február 22.

⁸ Háromszék hadiiparáról I. BÖZÖDI György 1974; IMREH István 1974; EGYED Ákos 2008, 126–138. és 201–214; DEMETER Lajos 2006; gróf Mikó Imre 1848–49-es szerepéről I. EGYED Ákos 2007, 50–78. A hivatkozott levél tartalmát ismerteti BENCZÉDI Gergely 1901, 14–15.

a hon Önre bízott, s mi ha midnyájan e hon polgárai összevetett vállakkal a haza megmentésén törekszünk, egyedül távolíthatja el azon veszélyt, mi bennünket fenyeget.

A királyi biztos úr eltávoztával és megbízásából:

Gr Mikó Imre

Lelőhely: EUL, *Berde Mózes iratai*, sz. n.⁹ (Süli Attila)

2.

Felajánlások a 12. honvédszászlóalj részére

Kézdivásárhely, 1848. november 16.

12[-]ik Honvédszászlóalj

Hogy a fenn írt zászlóalj az oroszfalvi közönségtől adakozások következtébe[n] a következő öltönydarabokat úm.: 17 inget – 17 lábravalót – 4 kendőt – 5 lajbit, 4 harisnyát – 3 tarisnyát, 1 darab vásznat – 1 sapkát kézhez vett, ezennel bizonyítja. Kézdivásárhely 16[] nov[em]b[er] 1]848.

Csíky Domonkos

Adjutáns¹⁰

Lelőhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 123. (Demeter Lajos)

3. Cseh Ignác¹¹ kézdiszéki alkirálybíró rendelete a községekhez

Szentkatolna, 1848. november 27.

Másolat

Nemes Községeknek Sz[en]tKatolna, nov[ember] 27^{én} [1]848

A közelebb tartatott állandó bizottmányi ülésben meghatározottat, hogy a Háromszék keblében köntös nélküli Kossuth és önkéntes katonákat, kik jelenleg székünk keblébe és annak őrzésére elszánt férfi érzéssel kívánnak, a lehetőleg olcsóbban, de annál sietőbben felöltöztessük, a katonai parancsnokság beadván ennek számát esett aránylag Kézdire 200 katonának kiöltöztetése, a köntös álland egy fejér harisnya, szürke zeke, egy pár csizmából és két pár fejér neműből, és a fennírtakat falunként aránylag kiróni köteleességemmé tétetvén és rövid idő alatt begyűjteni, ebből aránylagosan esett:

Sz[en]jlélekre: 10 harisnya, annyi czondra, 10 pár csizma, 20 pár fejér ing s lábravaló.

Polyánra: 9 mindenből, ing, lábravaló 18 pár.

Bélaifalvára: 4 mindenből¹², ing, lábravaló 8.

Kurtapatakra: 3 harisnya, 3 csizma, 3 czondra, 6 ing és lábravaló.

Esztelnekre: 9 harisnya, 6 csizma, 9 czondra, 18 ing s lábravaló.

Csomortánra: 9 harisnya, 4 csizma, 4 czondra, 8 ing és lábravaló.

Almásra: 5 harisnya, 5 csizma, 5 czondra, 10 ing s lábravaló.

Mindezeket a legsietőbben elkészíttetni és beküldeni siessenek, mert ruha nélkül télnék idején honvédelmi szolgálatot tenni lehetetlen.

Cseh Ignác

Alkir[ály]bíró

Lelőhely: SÁL, Fond. 153, nr. 153. (Süli Attila)

⁹ Itt szeretnénk köszönetet mondani Molnár B. Lehel levéltárosnak az általa nyújtott segítségért.

¹⁰ BONA Gábor 1998, I, 254–255.

¹¹ Cseh Ignác kézdiszéki alkirálybíró Háromszék önvédelmi harcának meghatározó egyénisége volt. (Vö. EGYED Ákos 2008, 105.)

¹² „pár” kihúzva

¹³ „requirálni”, kihúzva.

4.

A háromszéki honvédelmi bizottmány rendelete a királybírókhoz

Sepsiszentgyörgy, 1848. november 29.

[A] 4. k[irály]bírónak, nov[ember] 29. [1]848.

A tábor számára szükséges élelmiszerek beszerezhetéseért meghagyjuk Önnek, – mindenkit a legnagyobb eséllyel (...) ¹³ ennek adására rábírn¹⁴ – és az eredményről főélelemzési biztos s[epsi] sz[en]t györgyi Demeter Jó[z]sef urat értesíteni. –

Lelőhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 1. (Demeter Lajos)

5.

A háromszéki honvédelmi bizottmány rendelete Sepsiszentgyörgy városához

Sepsiszentgyörgy, 1848. november 29.

S[epsi] sz[en]t györgyi és k[ézdi] vásárhelyi főbírónak – nov[ember] 29. [1]848.

A tábor számára szükséges gyógyszerek előál[]ítása tekintetéből – meghagyjuk Önnek, hogy ezen rendeletünk értelmében, azon helység gyógyszerészéhez úgy rendelkezék, hogy az orvosok által állandó nyugtatványra, a tábor részére kellett gyógyszereket pontosan kiszolgálhassák. – Annak ára kifizetéséről a (...) ¹⁵ maga idejében (...) ¹⁶ – a nemzet rendelkezendvén.

Lelőhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 2. (Demeter Lajos)

6.

A háromszéki honvédelmi bizottmány rendelete Demeter József főélelemzési biztoshoz

Sepsiszentgyörgy, 1848. november 29.

Főélelemzési (...) ¹⁷ biztos Demeter József úrnak nov[ember] 29. [1]848.

A tábor élelmezhetése tárgyában, mai napról az alki[ály]bíró urakhoz rendelkezünk, és meghagytuk, hogy erélyes eljárásuk eredményéről Önt értesítsék. – Ne terheltesen Ön is ezen tárgyra vonatkozólag a legerélyesebben működni, és a szükséges intézkedéseit az alk[irály]bíró urakhoz (...) ¹⁸ és élelmezési biztosokhoz időnként megtenni. –

Lelőhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 3. (Demeter Lajos)

7.

Demeter József főélelemzési biztos levele a háromszéki honvédelmi bizottmányhoz

Sepsiszentgyörgy, 1848. november 29.

A Háromszéki Honvédelmi Kormányhoz Sombori ezredes¹⁹ úrtól felszólítottam, miszerént az itt, [Sepsi] Szentgyörgyön lévő huszárság lovai, személyök, valamint a Kilyénbe[n] és Szemerján elszállásolt gyalogcsapatok élelmezéséről is rögtön gondoskodjam. Mire nézve hivatalos tisztelettel kérem a tisztelt Honvédelmi Kormányt szíveskedjen úgy intézkedni, hogy

¹⁴ A kihúzott szó helyett írva.

¹⁵ „annak”, kihúzva.

¹⁶ „rendelkezendünk”, kihúzva.

¹⁷ „és korm-”, kihúzva.

¹⁸ „idő”, kihúzva.

¹⁹ Sombory Sándor ezredes, a 11. (székely) huszárezred parancsnoka. (BONA Gábor 2000, 626.)

a.) Adassék rendelkezésem alá akármi öszveg pénz, hogy szükség esetébe rögtön marhát, szénát, s más szükségesekeket vásárolhassak a tábor számára.

b.) Tetessék a királybírákhoz rendelkezés, hogy velem magokot szükséges érintkezésbe tévén, tudassák mennyi széna, zab és élelemszer van rendelkezések alatt, ha nem volna honnan és minő úton lehet megszerezni a nagyobb mennyiségeket? Egyszermind kötelességek tétetni, hogy a megszerzésben járjanak el, és a nehézségek megoldása aránt a Honvédelmi Bizottmányal, velem p[e]d[ig] csakis a kész élelemszerek feletti további rendelkezést illetőleg értekezzenek.

c.) Addig is, míg a királybírák uttyán(!), különösön [a] lóporciók felett gondoskodás tétetnék, jónak látnám, ha a tisztelt Bizottmány Kilyénbe[n] Guszt árendátornál készen álló szénát megbecsültetvén, nyugtatványadás által elsajátítva, legalább egy részét ide bészállítatni, a más rész a Kossut[h]-lovagok számára ott felkötöztervén, elhasználtatnék.

Sepsi Szent Györgyön nov[ember] 29[-]én [1]848.

Demeter Jó[z]sef él[elmező]biztos

*

1.) [1]848.

Az éllemezési biztostól

A háromszéki tisztelt Honvédelmi Bizottmánynak

H[i]v[a]t[al]ból

Helybe[n]²⁰

Lelőhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 19. (Demeter Lajos)

8.

A háromszéki honvédelmi bizottmány rendelete

Demeter József főéllemezési kormánybiztoshoz

Sepsiszentgyörgy, 1848. november 29.

Főéllemezési biztos Demeter József úrnak

November 29^{én} 1848.

A jelen körülmények sürgetőségét tekintőleg, szükségesnek véltük, a tekintetes úr mellé írnomul Gyárfás Istvánt kinevezni, mivel is minden viszonyokat végrehajtani ne terheltesen.

Lelőhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 6. (Demeter Lajos)

9.

Cseh Ignác kézdiszéki alkirálybíró rendelete a községekhez

Szentkatolna, 1848. november 29.

Más[olat]

A n[emes]s Közönségeknek Sig. Sz[en]tkatolna 29^{ik} nov[ember] [1848]

A nemzeti gyűlésnek, mely 28^{ikán} tartatott a lévén határozata, hogy ónos neműek és ónból öntött óra pondusok szedetessenek be golyóbisoknak, - ezennel felszólítom, hogy hazánk vészes körülményeit tekintve legyenek szívesek ezen kerülhető (?) s kövel vagy vassal kipótolható ón pondusokat a közsüzség-re által engedni, - mely végett a falusi bizottmányok mindenkit falujokba szólítsanak és kérjenek fel, és szállítsák amit kapnak sietve hozzám.

Cseh Ignác alkir[ály]bíró

Lelőhely: SÁL, Fond 153, nr. 163. (Süli Attila)

10.

A háromszéki honvédelmi bizottmány

rendelete a királybírókhoz

Sepsiszentgyörgy, 1848. november 30.

Novem[ber] 30. [1]848.

A négy királybíró uraknak!

Életünk, vagyonunk, magunk és utódaink szabadsága érdekében saját székely katonáink, a honvédek s Mátyás-lovagok harcolnak élet[re]-halálra tegnap óta.

Harcunk szent és igaz, és efelett közös. Háromszék lelkes népére kell mindenben támaszkodnunk, és ha ezáltal nem gyámolít[ják] katonaságunk, eljárásunk felakad, s megbuktunk.

Legközelebről eleségre van szükség, kenyérré és húsrá, aztán zsoldra és ezt a helységeknek kell beszoigáltatniok, mert midőn saját gyermekei harcolnak, megéhezniök nem szabad.

Azért királybíró urak megmagyarázván egész patriotizmusal helyzetünket, bírja reá a nagyobb helységek, hogy 2 darab, a kisebbeket, hogy 1 darab vágómarhát a katonaságunk számára áldozzanak. Ezen kívül gabonát, pénzt is gyűjtsön, mennyit bír.

Sietve járjon el, a késedelem iszonyúan káros lévén.

Jelentését pedig tegye meg, hogy alkalmazhassuk magunkot.

[Berde Mózes]

Lelőhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 9. (Demeter Lajos)

11.

Cseh Ignác kézdiszéki alkirálybíró rendelete

Fülöp Sándor éllemezési biztoshoz

Szentkatolna, 1848 december eleje

Másolat

Éllemezési biztos Fülöp Sándor úrnak sig. Sz[en]tkatolna

N[emes] Háromszék egyeteme által főéllemezési biztosnak kirendeltetvén Demeter József úr nov[ember] 29^{én} küldött hivatalos felszólításánál fogva az ezután kellő intézkedés tekintetéből tudni kívánja:

1^{ör} hány lakos van mindenik faluban, tehát annak és gyalog szeresét avagy külbirtokosát írja össze.

2^{ör} Jegyezzék fel nevek után ki mit adott.

3^{ol} Hogy az éllemi szerek felgyűjtésére ki adott el, v[agy] még kinél mennyi gabona maradhatott beadni való.

4er A lovas csapat számára kirótt széna és zab portiókból eddig elé melyik falu mennyit adott be és mi van még hátra és hátra lévőkre nézve úgy intézkedjék, hogy tüstént gyűjtsék össze és jelentsék nekem, hogy az összegyűlte elszállításokról a szükséges helyre intézkedhessem, de szeressen még tudomást arról is, hogy kitől lehetne még ajándékképpen avagy nyugtatvány mellett kapni a szükség esetében.

5^{ör} Szólítsa fel Beretzket mint nagyobb helységet, hogy bár 4 marhát, Esztelneket, hogy két marhát – a kisebb helységek egyet adjanak a honvédek és Kossuth lovas csapat számára, mert ezek élelem nélkül nem harcolhatnak, holott ezek harcolnak a mű ügyeinkért a legbuzgóbban és ezekről sietve jelentését elvárom.

Cseh Ignác alkir[ály]

Bíró

Lelőhely: SÁL, Fond 153, nr. 189. (Süli Attila)

²⁰ Címzés a hátlapon.

12.
Hankó Dániel²¹ levele Háromszék
honvédelmi bizottmányához
Kézdivásárhely, 1848. december 1.

21/1848.
Háromszék Tisztelt Kormányához
Kézdivásárhely dec[ember] 1. 1848.

Miután a lőpor naponta fogy, – a készítés mégcsak holnap indíthatódik meg, – miután lőporostornyunk csaknem egészen kimerítetett /: csupán 1 és ¾ hordó minitíó lévén még benne :/, s miután végre a Kormánynak a bárhol találtató lőpormennyiség felől tudomással kell bírnia, jelentem a tisztelt Kormánynak, miszerint őrnagy Domokos Sándor úr, néhány nappal ezelőtt, előttem úgy nyilatkozott, hogy nála utószükségre találtak egy véka, vagy valamivel még több puskapor; amit, ha netalán a tisztelt őrnagy úr be nem jelentendett, szükséges tudás végett tisztelettel jelentek.

Hankó Dani mk.

21/1848.
Kézdivásárhelyi egyik honvédbiztos Hankó Danitól
Háromszék tisztelt Kormányának
H[ivatal]ból
Sepsisz[en]tgyörgyön²²

[A] kézdivásárhelyi biztosság kérje bé a lőport Domokos Sándortól és Köldje be a főparancsnoksághoz.²³

SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 28. (Demeter Lajos)

13.
Kézdivásárhely városának levele a háromszéki
honvédelmi bizottmányhoz
Kézdivásárhely, 1848. december 1.

Tisztelt Kormány!

A lőporkészítetésre, hogy sietve készttessen fel lévén szólítva, – s eredményről időnként tudósításom tégyem, –

Jelentem, hogy a salétrom első főzete készen, egy má[z]sát kitisztítva is remélünk – a kiszáritás, mely nem sok időt vár, rögtön hozzáfogunk. – Ami kevés siletromot boltban lehetett kapni, azzal holnap Szatsvai András úr működni fog. Szatsvai János úr az estvéli tudósítatásom szerént, hogy segítségére(!) leend – még nem jelent meg. – Tisztelettel maradtam a

Tisztelt Bizottmánynak

alázatos szolgája

Kováts Dániel mp. bíró

K[ézdi]v[ásár]hely dec[ember] 1én
1848.

A kézdivásárhelyi főbírótól
Ns. Háromszék Kormánybiztosságának
tisztelettel

H[ivatal]ból
S[epszi]sz[en]tgyörgy²⁴

Sholgal tudásul. Tájékozás végett
értessitessék Dobay főparancsnok úr.²⁵

Lelőhely: Eredeti, SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 34. (Demeter Lajos)

14.
A háromszéki honvédelmi bizottmány
levele Dobay Károly ezredeshez
Sepsiszentgyörgy, 1848. december 1.

Dobai Károly²⁶ ezredes és főparancsnok úrnak – decemb[er] 1[-]én [1]848.

Demeter Jó[z]sef élelmezési biztosnak mai napról ide tett jelentése következtében felszólítjuk a tisztelt főparancsnok urat, – nevezzen egy főélelmezési biztos ki, {ahol azon helyre, ahol szükségesnek véli}²⁷, (...) ²⁸ {mivel}²⁹ Demeter József úr gyengélkedő egész[z]sége mián jelenleg [Sepszi]sz[en]tgyörgyöt nem hagyhatja el, – azonban itt az élelmezés részletes gondozását folytatandja – mely kinevezés(...) ³⁰, valamint a kinevezettnek állomása helyéről szíveskedjen minket tudósítani.

Lelőhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 20. (Demeter Lajos)

15.
A háromszéki honvédelmi bizottmány
rendelete Sepsiszentgyörgy városához
Sepsiszentgyörgy, 1848. december 4.

Sepsi k[irály]bíró Kovács Péter – Bartha József
[Decemb]er 4[-]én [1]848.

Tábori parancsnoki jelentés után, – a tábornak ma éjjel künn kellett hálni, – ezeknek fára, és szalmára van szükségük. – Meghagyjuk azért önnek, sietőleg úgy rendelkezni, hogy (...) ³¹ rögtön a táborba fa és szalma szál[í]t[í]tassék, – még pedig olyan mennyiségben, – hogy fogyatkozást ne kellessék katonáinknak szenvedni, – mindenik tábornak szüksége van 30 szekér tűzifa és 10 szekér szalmára, – s egyszersmind meg-hagyjuk Önnek, ezután magát oly érintkezésbe tenni a főparancsnok úrral, hogy kitudván a tábor szükségét, – azokat rögtön (...) ³² – fedezze.

Lelőhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 30. (Demeter Lajos)

16.
A háromszéki honvédelmi bizottmány
rendelete Sepsiszentgyörgy városához
Sepsiszentgyörgy, 1848. december 4.

Sepsiszentgyörgyi főbíró Kovács Gábor úrnak [Decemb]er 4[-]én [1]848.

A tábor számára a lehető szükséges tépés előál[í]tása végett – felhívjuk a bíró urat, szólítsa fel az idevaló nőszemélyeket, en-

²¹ Kézdivásárhely város jegyzője és országgyűlési követe.

²² Címzés a hátlapon.

²³ Az utasítás a hátlapon.

²⁴ Címzés a hátlapon.

²⁵ A Háromszéki Bizottmány utasítása a hátlapon.

²⁶ Dobay Károly ezredes a 15. (2. székely) határfőrezred, illetve a háromszéki tábor parancsnoka. (BONA Gábor 2000, 307–308.)

²⁷ Oldalt, lapszélén hozzátoldva.

²⁸ „minthogy” kihúzva.

²⁹ A kihúzott szó helyett írva.

³⁰ A szó végén a „-ról” kihúzva.

³¹ „még” kihúzva.

³² Elő állítsa” kihúzva.

³³ „olyantén” kihúzva.

nek önkéntes adakozására – mépedig (...) ³³ olyformán, hogy ne legyen igen vékony.

Lelöhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 33. (Demeter Lajos)

17.

Háromszék honvédelmi bizottmánya
Csíkszék tisztségéhez
Kézdivásárhely (?), 1848. december 6.

A Csíki Tisztségnek – [decemb]er 6[-]án [1]848.

Úgy esett értésünkre, miként [Csík]szépvizen (...) ³⁴ Száva Antal árusnál meglehetősen mennyiségű lőpor van, – valamint [Csík]sz[en]tdomokoson is. – Ezen lőporra Háromszéknek, melynek népe az [ős székely nevezet[es]] ³⁵ szabadsága és a szentesített törvények megtartásáért, a gaz pártütők ellen (...) ³⁶, és amelyben a csíki székely testvéreinknek is szent és múlthatatlan kötelessége volna résztvenni és az ezerdèves testvéri és válthatlan(!) kapcsolatot nem (...) ³⁷ hűtlenül, vérarulás képp (...) ³⁸ szétszaggatni, de erősíteni kellene – igen nagy szükségül van. – Felhívjuk azért a ns. szék tisztségét, a haza sz[en]t nevében ezen lőpornak (...) ³⁹ K[ézdi]vásárhelyre, főbíró Kováts Dániel kezébe [rögtön] ⁴⁰ leszállítása végett.

Lelöhely: SÁL, Fond 8, nr. 5994, fol. 42. (Demeter Lajos)

18.

15. (2. székely) határőrezred kimutatása
Kézdivásárhely, 1848. december 16.

(Táblázat, lásd Melléklet)

Lelöhely: SzNM, K, sz. n. (Süli Attila)

19.

19/1.

Cseh Ignác kézdiszéki alkirálybíró levele
a kézdivásárhelyi tanácshoz
Szentkatolna, 1849. január 16.

A kézdivásárhelyi nemes tanácsnak
Sz[en]t[Katol]na 16^a jan[uar] [1]849

A közelebbi bizottmányi gyűlés az önkéntesek és Mátyás lovagok aránt gondoskodva e szavakkal intézkedett, melyet közzéadni is rendelt: azon önkéntesek és Mátyás lovagok, kik még a szék keblében tartózkodnának a további teendők végett Csernátomban Csíki András, úgy Szentiványban Szentiványi György atyánkfainál jelentsék magokat nyolc napok alatt. Mely intézkedését megelőzőleg egy fiókbizottmány által tárgyalta, hogy és mi módon legyen élelmézesek és elszállásolások, s ruhával is, kiknek netalán fog[y]atkoznék ellátások. – Ezeket én a mai naptól körözterem, minél fogva szíveskedjenek az urakat oda utasítani, minthogy hatalmamba nincs másképp rendelkezni.

Cseh Ignác
Alkirálybíró

(Hátlapon:)

A kézdi alkir[ály] bírótól
A Kézdivásárhelyi N[emes] Tanácsnak
Kézdivásárhelyen
Bejött jan[uar] 19^{én} [1]849.

³⁴ „meg” kihúzva.

³⁵ Oldalt lapszélen betoldva.

³⁶ „nagy szüksége” kihúzva.

³⁷ „el” kihúzva.

*

19/2.

Demeter József főélelmézesi biztos levele
kézdiszéki élelmézesi biztosokhoz
Sepsiszentgyörgy, 1849. január 26.

A főélelmézesi biztostól

A kézdi járásbeli élelmézesi biztosoknak
Sepsiszentgyörgy, jan[uar] 26^{án} 1849.

A táborozás újra megkezdődvén, hivatalos működésünköt folytatni kell.

Teendője az élelmi biztosoknak az, hogy a nemzetőrség részére öt naponként elegendő kenyeret szolgáltatassanak, húst a napidíjból vásárolván.

Azt hiszem, most könnyebb lesz az élelmézés, midőn úgy van intézve, hogy rendeztessék a sereg.

Mindazonáltal kenyér csakugyan kell, és ha a bégyült gabona valahol elfogyott volna, új rovatalt kell tenni.

A rovatalt netalán ellenző, vagy fizetni nem akaró egyéneket név szerint kell jelenteni hozzám a büntetés kieszközléséért.

Azon faluk, melyek még gabonát nem szolgáltatnak az önkéntesek számára, tüstént utasítassanak arra, hogy az illő ¼ részt tüstént küldjék be, a küldeni nem akaró falukat hasonlóul bé kell jelenteni.

A biztosok részéről mutatandó lelkesedés és fontos eljárás lelkesíteni fogja a népeket is, mind a fegyverrel szolgálás, mind a segedelemnyújtásban.

Demeter József

*

19/3.

Bertalan József élelmézesi biztos levele
Kézdivásárhely tanácsához
Kézdivásárhely, 1849. január 29.

Tisztelt Törvényes Tanács!

Fő élelmi biztos t: cz: Demeter József Úrnak élelmézesi tárgyozó jan[uar] 26. 1849^{én} költ. rendeletét ide zárva tisztelettel tudatom:

a) hogy az élelmézés csak kenyérből fog állani. Húst nemzetőreink napidíjokból vásárolnak. Hanem itt megjegyzem a húst illetőleg, hogyha rendes mérszárosról nem gondoskodunk, pénz mellett az eget-földet nézhetik.

b) A gabona tár fogytán – értve ami föl volt hajtva. Azért új rovatálról kell rendelkezni, hogy későn ne legyen. A föl nem hajtottat bevétetni elégtétel útján a pénz rovatallal együtt.

c) K[ézdi]vásárhelyre 25 köből kenyérnek való rovatot, az önkéntesek s Kossuth lovagok számára. Ezt rovatál útján a népre kérem kivetni, sürgetősen felszedetni, s 1/4^{ed} részét Szentgyörgyre leküldeni.

Vagyok

a Tisztelt Törvényes Tanácsnak

alázatos szolgája

Bertalan József

élelmi biztos

K[ézdi]vásárhelyt, 1849. jan[uar] 29^{én}

(Hátlapon:)

Élelmi biztos Bertalan Józseftől

K[vásárhely] Tisztelt Tör[vényes] Tanácsának

³⁸ „megtagadni” kihúzva.

³⁹ „küldetése” kihúzva.

⁴⁰ Sorok közé beszúrva.

Hivatalból
Helyben
1849. január 29.

Lelőhely: SÁL, Fond 20, nr. 1511. (Demeter Lajos)

20.
Cseh Ignác kézdiszéki alkirálybíró körrendelete
Szentkatolna, 1849. február 6.

Körrendelet

A főelelemi biztos hivatalos felszólítása szerint a tábornak egy néhány napi itt mulatása ideje alatt élelmeztetésére meghatározottat, hogy minden község 3 köből lisztből kenyert süetve szolgáltatssa be a Főélelmezési Biztos Úrhoz Sepsz[en] Györgyre minden köből 30 kenyert süetvén, ily módon a rendelésnek eleget tenni siessenek netalán a táborba az élelmi hián mián rendetlenség következék.

2° Minden évi július 31° óta 38. helységekbe törtévnén a tűz által kár, a felvett károk összege rúgott 406,3 rft-ra, de még az előtti károk is lévén fizetetlen, hogy ez tűz által esett károk megtérített-senek a Központi Bizottmány 8os rovatalt tett minden 50^oves rész-vény után, a bizottmányok tehát siessenek a rovatalt felhajtani és mentől elett adminisztrálni, hogy a károk kielégített-senek.

3° A régibb rovatok is némely helységekben felszedetlen lévén, siessenek a bizottmányok felszedni és adminisztrálni.

4° A Központi Tár annyira kiürült, hogy a pénzsűke mián a dolgaink folyása egészen fenn van akadva, újabban rendeltetvén tehát, hogy katonai erővel is felhajtassék az adó azon falusi bizottmányok, tehát hol még az adó adminisztrálva nem volna, ha magok erejét felszedni és adminisztráltani nem tudnák, jelenteseék, hogy katonai erővel is felszedethessék. Sig. Sz[en]tkatolna, 6^a [1]849 Cseh Ignác alki[rály]bíró.

Lelőhely: SÁL, Fond 153, nr. 167. (Süli Attila)

21.
Rauber Ferdinánd bardócszéki királybíró
jelentése Csány László országos teljhatalmú biztoshoz
Barót, 1849. március 2.

Teljhatalmú Kormány Biztos Úr!

Vidékünk, Erdővidéke, mely áll a Háromszékhez tartozó Miklósvár és az Udvarhelyszékhez kapcsolt bardóci tizennyolc

falvakból és melynek lakosai jobbadán határ-örzök az 1848^{di} évi november és december hónapjaiban az osztrák önkény zoldos bérencei és fölbujtott olá csapatoktól megrohantatván: midőn katonai tisztjeink e vésztelies időben ahelyett, hogy a nép élére álljanak, részint megszőktek, részint mi még rosszabb – ügyünköt elárulták: - Oly szerencsétlen állomásba jött, hogy az ellenség által lefegyvereztetett. Természe levén e lefegyverzés megteremtette keserű gyümölcsseit, lón rablás és fosztás és égetés a lefegyverzett népnek, férfiak, nők és gyermekeknek legvilkolása. De ami a legkeserveesebb, vidékünk két vasgyára, a m. hermányi, hol Erdélyben legelőbb készültek ágyúk, mik Háromszéknek szabadság küzdelmeiben nem megvetendő szolgálatot tőnek, és a fülei, hol ágyúgolyók öntettek haszonvehetetlenné silányítatott. Azonba hazajőttek Magyarország Királyhágón túli kerületeiben vett e vidéki nem nagyszámú, de lelkes harcosaink és lón más bíró járása: más szellem, más gondolkozás. Háromszék parancsnoksága által e vidékre rendelt lelkes századosunk, Szabó Károly úr erélyessége által oda működött, miként az itt már szinte tévútra vezénylett népet ferde eszméiből kitisztítván, belőle itten egy kétszáznyolcvan főnyi erőtelies gyalog századot, és száznyolc főből álló lovas szabad csapatot alakított, fölfegyverzett, részint szuronyos, részint vadász fegyverekkel, melyeket 60 darabon kívül a szomszéd száz és olá ajkú törvényhatóságokba beütéseink eredményeül szolgáltatattak át. – És most e század be is van, csak nem pár hét alatt gyakorolva, száma pedig ma is folyamatosan nő. A dolgok ezen stádiumában, midőn vidékünk az erélyi magyar föld gabonás-tára Háromszéknek és a végletek esetében utolsó oltalomhelyeül szolgálhatand. Csíkszéknek mintegy elő őre. Szándékunk van e századot egy zászlóaljja kiszaporítani, és a kiszaporítás megtörté-nendő esetére, mint harcias jellemű ismert hazafit, fennnevezett erélyes századosunk Szabó Károly⁴¹ urat bátor vagyok önnek zászlóaljunk parancsnokául ajánlani, kérvén önt, hogy a kijelölt századost Bem tábornok úrnak ajánlani szíveskedjék. Ígérvén, miképp e kiállítandó, s erélyünk által nagyobb részint föl is fegy-verzendő zászlóaljjal nem csak vidékünköt megóvandjuk, de sőt kellő az ellenséget hátban és oldalban nyugtalanítani is fogjuk.

Baroth, 2^h Marc. 1849.
Rauber Ferdinánd

Kimutatás
A lét- és fegyverszámról

Század	Dobos	Ács	Csappantyús fegyver	Kovács szuro-nyos fegyver	Flinta	Lándzsa	Összesen
4.	2	2	110	26	45	130	315
5.	2	2	118	50	32	150	354
6.	2	2	115	112	73	402	766
7.	2	2	75	40	80	358	557
8.	1	2	128	110	20	200	461
9.	2	1	72	50	3	172	300
10	2	-	82	91	12	67	254
11	2	2	116	148	42	500	810
12	2	2	93	50	7	30	184
Összesen	17	15	909	677	314	2009	3941

⁴¹ BONA Gábor 2000, 640–641.

Ezen kívül tisztek, hozzá nem értve a mostan hazajötteket.

Továbbá:

- Őrnagy: 1
- Százados: 11
- Főhadnagy: 12
- Alhadnagy: 24
- Főorvos: 1
- Alorvos: 3
- Foglár: 1
- Számvevő tiszt: 1
- Zenészek: 8
- Zenész tanulók: 12.

Mind öszve: 4015

A csappantyús fegyverek közé az altisztek is belé vannak számítva.

Uzon, febr. 1. 1849.

Sárosi őrnagy⁴²

Lelőhely: HL, *Csány-lt.*, 521/849. (Süli Attila)

22.

Cseh Ignác háromszéki alispán rendelete
Szentkatolna, 1849. április 11.

A kantai, altorjai, karatnai, voláli, peselneki, szárazpataki bizottmányoknak

Sig. Sz[ent]katol[na]: 11^aáp[rilis] [1]849.

A Gazdászati Hivatalnak közelebbi tudósítása szerint vasárnap, az-az 15^{en} kezdődik számoltatása azon egyéneknek, kik a táborozás alkalmával gúnya, gabona, pénz, széna sat: közszükségre akár adomány, akár rovatál útján szolgáltatásokat kezdtek, mire a nyugtatványok béküldését kívánja, Kézdi járásából ezen fenn írt helységeken kívül a többi mind béküldötték hozzám, következőleg, ha szombatig hozzám béküldötteket fogadom, egyéb aránt Sz[en]tgörgyre, vagy bírójok, akár küldötteik által beküldeni multhatatlan kötelességeknél ösmerjék még pedig 15re ezen hónap.

Cseh Ignác
alispán

Lelőhely: SÁL, Fond 153, nr. 172. (Süli Attila)

Demeter Lajos – Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy, Gábor Áron u. 14., RO-520008; demlajos@freemail.hu
Süli Attila – Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, Kapisztrán tér 2–4., H-1014; suli.attila73@gmail.com

Levéltári források

Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár (EUL)

- *Berde Mózes iratai*

Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (HL)

- *Az 1848–1849-i forradalom és szabadságharc katonai iratai*, Mikrofilmgyűjtemény, VII, 203 (*Csány-levéltár*)

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy / Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna,

Sf. Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár, SÁL)

- Fond 8: *Háromszék iratai*

- Fond 20: *Kézdivásárhely város iratai*

- Fond 153: *Cseh Ignác kézdivásárhelyi alkirálybíró iratai*

Székely Nemzeti Múzeum Könyvtára, Sepsiszentgyörgy (SzNM, K)

- *1848–1849-es dokumentumok gyűjteménye*

⁴² Sárosi Ferenc őrnagy. (BONA Gábor 2000, 612.)

Melléklet

(a 18. tételbeli táblázat)

2^{ik} Székely 15. számú határőr gyalog ezred

Kimutatás

Azon lőszerokről, melyek a táborozás kezdetétől az ezredi raktárból kiszállítottak

	Magnevezése a kiszállításnak	ágyúgolyók darab	Golyós töltés		Golyó nélküli vaktöltés		Lőszer												
			Csappantyús	kovás	Csappantyús	kovás	Lópor	ón		Gyutas	Kova	golyók							
								Font	Lat			Hadi fegyverhez	Flintához és stuczhoz						
1	October 25 ^{en} 1848 ^b a marosvásárhelyi táborba		20544	18816															
2	December 1 1848 ^b a Sz[en]tgyörgyi haditárb	26				22					200								
3	December 7 1848 ^b az uzoni táborba			2580	3540	2						3500	491						
4	December 1 1848 ^b a 11. honi századnak			1200															
5	Novemb[er] 28 1848 ^b a 10. századnak												500						
6	Novemb[er] 30 1848 ^b a laborfalvi táborba			14124		96					800								1800
7	Novemb[er] 29 1848 ^b a Sz[en]tgyörgyi raktárba	42											500	2118					
8	Novemb[er] 28 1848 ^b a 7. táborozó századnak		2400	6000		17	53				300	683							1000
9	Novemb[er] 28 1848 ^b a táborba a 11. századnak		960	2400							200								
10	Novemb[er] 27 1848 ^b a 3. táb[orozó] századnak		960																

	Mégnevezése a kiszállításnak	Golyós töltés		Golyó nélküli vaktöltés		Lőszerrek											
		Csappantyús		Csappantyús		Lőpor	ón	Gyutacs	Kova	golyók		Schätzel golyó flaskom					
		kovás	Fegyverhez	kovás	Fegyverhez					Hadi fegyverhez	Flintához és stuczhoz		darab				
darab	darab	Font	Lat	Font	Lat	Font	Lat	Font	Lat	Font	Lat						
14	Novemb[er] 27 1848 ^b a 6. táborozó századnak	2400	3600							25							
15	Novemb[er] 27 1848 ^b a 1. táborozó századnak	2000	3000			10			100				100		200		200
16	Novemb[er] 27 1848 ^b a 8. táborozó századnak	800	2000			9			100				200				
17	Novemb[er] 26 1848 ^b Sombori ezredes úr parancsa alá																
18	Novemb[er] 27 1848 ^b Bulyka százados úrhoz	6000															
19	Novemb[er] 27 1848 ^b a 7 ^{edik} századnak		1200			5							200		400		100
20	Novemb[er] 27 1848 ^b a 4. századnak	1160	2400														
21	Decemb[er] 4. 1848 ^b a katonai főparancsnokszághoz	6000											8000				
22	Decemb[er] 6. 1848 ^b a székely tábor raktráiba					52											
23	Decemb[er] 5. 1848 ^b a 12. honi századnak		480														
24	Decemb[er] 11. 1848 ^b a honvédelmi bizottmányhoz S[eps]i Sz[en]t Gy[örgy]					40											
25	October 26. 1848 ^b a lőszert kísérő katonaságnak Marosvásárhelyre	684															

Irodalom

BENCZÉDI Gergely

1901 *Berde Mózsza életrajza*, Budapest.

BONA Gábor

2000 *Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban*, Budapest.

2008–2009 *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*, Budapest.

BÖZÖDI György

1974 Gábor Áron 1849-ben, in: *Arcok, eszmék, tettek*, Bukarest, 234–256.

DEMETER Lajos

2006 Hátország. Adalékok Demeter József szerepéhez és a „Háromszéki tábor” ellátásának és élelmezésének megszervezéséhez, in: *Határvidék 1762–1918*, 2 (szerk. Demeter Lajos), 61–117.

EGYED Ákos

2007 *Gróf Mikó Imre, Erdély Széchenyije*, Sepsiszentgyörgy.

2008 *Háromszék 1848–1849. Forradalom, szabadságharc* (Harmadik, bővített kiadás), Sepsiszentgyörgy.

IMREH ISTVÁN

1974 Gábor Áron útja a forradalom felé, in: *Arcok, eszmék, tettek*, Bukarest, 215–233.

NAGY Sándor

1896 *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*, Kolozsvár.

NÉMETH László

1888 Háromszék szervezkedése a harcra. Néhány vonás Háromszék hazafias küzdelméről az 1848–49-diki szabadságharc alatt, *Kolozsvár*, 1888. december 24. (Karácsonyi melléklet).

Izvoare privind industria de război din Treiscaune (1848-1849)

(Rezumat)

În noiembrie 1848 scaunul secuiesc Treiscaune a rămas singura unitate administrativă neajunsă sub control Habsburgic. Rezistența armată s-a putut baza numai pe resurse materiale locale. Spre sfârșitul anului, acestea epuizându-se, Treiscaune a făcut armistițiul cu forțele Habsburgice, dar numai pentru o perioadă scurtă. Prezenta lucrarea publică noi documente privind organizarea asigurării cu hrană, îmbrăcăminte, medicamente, armament și muniție, din Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna (foste colecții of Székely National Museum), respectiv Arhiva Bisericii Unitariene (Kolozsvár/Cluj) și Arhiva de Istorie Militară (Budapest).

Sources Regarding the War Industry of the Székely Seat Háromszék (1848–1849)

(Abstract)

In November 1848 the only administrative unit left unreached by the Hapsburg imperial control was the Székely Seat Háromszék. Armed resistance could be built exclusively on local material resources. Towards the end of the year these resources being exhausted, Háromszék made an armistice with the Austrian forces, but only for a short period. This article publishes new evidence that regard the logistic organization of assuring the food, clothing, medication, weapons and munition for the region, from documents found in the Covasna County Department of the Romanian National Archives (the former collections of the Székely National Museum), as well as the Archives of the Unitarian Church (Kolozsvár/Cluj) and the Archives of Military History from Budapest.